

УДК 330.342

Н. Гражевська, д-р екон. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МЕХАНІЗМ САМОРОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У КОНЦЕПЦІЇ "ТВОРЧОГО РУЙНУВАННЯ" Й. ШУМПЕТЕРА

У статті проаналізовано сучасні теоретико-методологічні підходи до дослідження еволюції економічних систем. Розкрито теоретичні здобутки Й. Шумпетера в осмисленні механізмів саморозвитку економічних систем, обґрунтовані в неортодоксальній концепції "творчого руйнування".

Ключові слова: нерівноважні та нелінійні економічні системи, економічна синергетика, самоорганізація та саморозвиток економічних систем.

Посилення нестійкості суспільного розвитку стало серйозним викликом для сучасної економічної науки. Неадекватність неокласичної методології характеру соціально-економічних перетворень та успіхи міждисциплінарних досліджень, пов'язаних з інтегральним баченням складної соціально-економічної динаміки, привернули увагу вчених до неортодоксальних теорій економічного розвитку, які відкривають нові смисли в звичних поняттях і пропонують перспективний теоретико-методологічний інструментарій, придатний для дослідження ключових чинників та механізмів еволюції сучасних економічних систем.

Аналіз творів вітчизняних та зарубіжних дослідників засвідчує концептуальну розмаїтість в осмисленні проблем розвитку сучасних економічних систем. У парадигмальних межах неокласичної ортодоксії фетишизуються негативні зворотні зв'язки, що утримують систему в стаціонарному режимі та консервують її пульсацію навколо поточної рівноваги. Водночас представники неортодоксальних напрямів економічних досліджень використовують еволюційний підхід до аналізу соціально-економічного розвитку.

При цьому прибічники так званого еволюціоністського антимейнстріму пишуть про свою інтелектуальну заборгованість перед Й. Шумпетером, наголошуючи на тому, що їхній підхід у цілому правомірно назвати як "шумпетеріанським", так і "еволюційним" [4, с. 58].

Метою статті висвітлення теоретичних здобутків Й. Шумпетера в осмисленні механізмів саморозвитку економічних систем, що знайшли відображення в обґрунтованій вченим неортодоксальній концепції "творчого руйнування".

Як відомо, у сучасній науковій літературі існує декілька концепцій розвитку, що базуються на еволюційному підході. Прихильники генної концепції розкривають феномен розвитку через спрямовані зміни генофонду, властивого певній популяції, і мемофонду, який є носієм спадковості та транслюється від одного покоління до іншого через специфічні структури та канали комунікацій. Прибічники діалектичної концепції рушійною силою еволюції визнають невідповідність форми та змісту. При цьому історичний процес соціально-економічного розвитку розглядається в контексті досягнення "відповідності" продуктивних сил і виробничих відносин. В еволюційній концепції Ч. Дарвіна, рушійними силами розвитку постають внутрішньовидова і міжвидова боротьба за виживання в мінливому світі.

Важливо зауважити, що в межах традиційного еволюційного підходу поняття "розвиток" використовується економістами в розумінні, близькому до біологічного. Йдеться про широке використання аналогії між процесами економічної і біологічної еволюції, запозичення біологічних термінів та понять для пояснення економічних процесів та явищ тощо. При цьому еволюція економічних систем трактується як зміна їхніх спадкових

ознак на основі взаємодії природного або штучного добору, що реалізується в конкурентному середовищі. Водночас нелінійна динаміка і хаотичність сучасного соціально-економічного розвитку, виявлені на основі аналізу емпіричних даних, сприяли започаткуванню новітніх напрямів наукових досліджень, зокрема, економічної синергетики, засновники якої визначають еволюцію економічних систем як самочинний, нелінійний, незворотний процес нарощування їхньої складності та гетерогенності. При цьому нерівновага та нестійкість розглядаються як найважливіші джерела складної економічної динаміки; основна увага приділяється кооперативній взаємодії структурних елементів економічних систем; детермінованість та випадковість трактується як рівноправні чинники господарської еволюції; визнається конструктивна роль хаосу в розширенні спектру траєкторій господарського розвитку та заперечується принципова можливість довгострокової прогнозованості останнього" [2]. Таким чином, застосування синергетичного підходу в економічних дослідженнях дозволяє аналізувати економіку як складну систему, здатну до самоорганізації та саморозвитку, виходячи з того, що "всі еволюційні процеси, зокрема економічні, є нелінійними. Світ лінійних структур залишився в минулому як світ абстрактних спрощених ідей з пройденого етапу людського пізнання навколишньої дійсності" [5, с. 65].

У цьому контексті заслуговують на увагу основоположні ідеї неортодоксальної теорії економічного розвитку Й. Шумпетера, який першим звернув увагу на те, що господарська динаміка носить складний еволюційний характер. На противагу неокласикам, які трактували господарську динаміку як постійне повернення економіки до "ідеального" стану стаціонарної рівноваги, Й. Шумпетер акцентував увагу на глибинних причинах і механізмах саморозвитку економічних систем. Учений звертав увагу на те, що "економічне життя змінюється; воно змінюється частіше через зміни в умовах, до яких воно прагне адаптуватися. Але це не єдиний тип економічної зміни. Існує інший тип, який неможливо пояснити впливом зовнішніх показників, який виростає зсередини системи, й цей різновид спричиняє стільки важливих економічних явищ, що заслуговує на окрему теорію" [3, с. 74].

Обґрунтовуючи концепцію "творчого руйнування" економічних систем вчений писав про те, що дослідники зазвичай вбачають проблему в тому, щоб виявити як капіталізм функціонує в межах існуючих структур, тоді як дійсна проблема полягає в тому, як він створює й руйнує ці структури, тобто "як економічна система продукує ту силу, що безперервно її змінює" [3].

Пов'язуючи розвиток економічних систем зі "спонтанними й дискретними змінами в шляхах перебігу економічної життєдіяльності суспільства", їхніми стрибкоподібними переходами до якісно нового стану, Й. Шумпетер наголошував на тому, що капіталізм за своєю сутністю "є формою або методом економічних

змін, він ніколи не буває і не може бути стаціонарним станом. Еволюційний характер капіталістичного процесу пояснюється не тільки тим, що економічне життя протікає в мінливому соціальному та природному середовищі, що змінює тим самим параметри, за яких відбуваються економічні дії. Цей факт дуже важливий, і ці зміни (війни, революції тощо) часто впливають на зміни в економіці, але не є першоджерелами цих змін". Основний імпульс, який породжує складну соціально-економічну динаміку йде від кластерів нових виробничих комбінацій, які сприяють "економічним мутаціям", що "безперервно революціонізують економічну структуру зсередини, руйнуючи стару структуру і створюючи нову". Саме впровадження інновацій породжує так званий "вихор творчого руйнування", що підриває рівновагу економічної системи, сприяє "розчищенню інституційного сухоостю", породжуючи небувалий динамізм економічного розвитку [3; 7].

Важливо зазначити, що Й. Шумпетер визначав кризу та депресію як необхідне середовище для "запуску" механізму реорганізації структури економічної системи шляхом колективної взаємодії новаторів – підприємців, діяльність яких передбачає "великий надлишок сил понад щоденну потребу". При цьому в якості "невіддільного від розвитку поняття, яке не має аналога в установленому економічному кругообігу" вчений розглядав капітал, трактуючи його як "процес, метод здійснення нових комбінацій", за допомогою якого "капіталістичну систему змушують переходити на нові рейки". У контексті проблеми, що досліджується, важливим є висновок дослідника про непрогнозованість саморозвитку економічних систем. Виходячи з того, що "стрибокподібні зміни йдуть урозріз з поширеним розумінням розвитку як "закономірних" і, у тому чи іншому сенсі, передбачуваних і безперервних змін, кожний наступний етап яких стає зрозумілим тільки будучи заснованим на попередньому", вчений зробив два важливих висновки, а саме:

1) оцінювати результати еволюційного розвитку можна лише в довгостроковій перспективі, оскільки економічна система, яка "повністю використовує всі свої можливості для отримання найкращого результату в кожен даний момент часу, може в довгостроковому ас-

пекті поступитися системі, яка не робить цього ніколи, оскільки короткострокові переваги можуть обернутися довгостроковими слабкостями";

2) оскільки "ми маємо справу з процесом органічним", поведінку того чи іншого підприємства слід оцінювати тільки на тлі загального процесу, в контексті породженої ним ситуації та з'ясування його ролі в постійному потоці "творчого руйнування" [7, с. 460–461].

Розроблений Й. Шумпетером новаторський теоретико-методологічний підхід до аналізу господарської динаміки дає змогу більш глибоко осягнути проблеми саморозвитку сучасних економічних систем. Обґрунтована вченим концепція їхнього "творчого руйнування" співзвучна синергетичному підходу до трактування складної соціально-економічної еволюції. Вивчення та творче засвоєння ідей Й. Шумпетера збагачує наші можливості у сфері пізнання та конструктивної зміни нової господарської реальності.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Інновация, смысл и назначение в экономической теории / В. Д. Базилевич // Философия хозяйства. – 2008. – № 3. – С. 71–74.
2. Гражевська Н. І. Теорія економічного розвитку Й. Шумпетера в контексті синергетичної парадигми / Н. І. Гражевська // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2011. – Вип. 579–580. Економіка. – С. 19–23.
3. Йозеф А. Шумпетер. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Шумпетер Й. А.; [пер. з англ. В. Старка]. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 242 с.
4. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер. – М.: ЗАО "Финстатинформ", 2000. – 536 с.
5. Садченко К. В. Законы экономической эволюции / К. В. Садченко. – М.: Дело и Сервис, 2007. – 272 с.
6. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М.: Наука, 1989. – 423 с.
7. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия // Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко; пер. с англ. В. С. Автономова, Ю. В. Автономова, Л. А. Громовой, К. Б. Козловой, Е. И. Николаенко, И. М. Осадчей, И. С. Семеновки, Э. Г. Соловьева]. – М.: Эксмо, 2008. – 864 с.

Надійшла до редколегії 23.10.12

Н. Гражевская, д-р экон. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

МЕХАНИЗМ САМОРАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В КОНЦЕПЦИИ "СОЗИДАТЕЛЬНОГО РАЗРУШЕНИЯ" Й. ШУМПЕТЕРА

В статье проанализированы современные теоретико-методологические подходы к исследованию эволюции экономических систем. Раскрыты теоретические достижения Й. Шумпетера в осмыслении механизмов саморазвития экономических систем, обоснованные в неортодоксальной концепции "созидательного разрушения".

Ключевые слова: неравновесные и нелинейные экономические системы, экономическая синергетика, самоорганизация и саморазвитие экономических систем.

N. Grazhevska, Doctor of Sciences (Economics), Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE MECHANISM ECONOMIC SYSTEMS SELF-DEVELOPMENT IN THE CONCEPT OF "CREATIVE DESTRUCTION" BY J. SCHUMPETER

The article highlights current theoretical and methodological approaches to the study of the evolution of economic systems. The author reveals theoretical achievements of J. Schumpeter in understanding the mechanisms of self-development of economic systems that are justified in an unorthodox concept of "creative destruction."

Keywords: nonequilibrium and nonlinear economic systems, economic synergetics, self-organization and self-development of economic systems.